

Dünyaya Xan qızı kimi gələn, lakin həyatın keşməkeşlərinin natəvanına çevrilən, ömrünün bir hissəsini Xurşid, bir hissəsini isə Natəvan kimi yaşayıb-yaradan azərbaycanlı qadın haqqında danişmaq istəyirəm. Şuşanın gözəl təbiətini misralayıb sətirlərə köçürən, bəzən aşiq, bəzən təbiət vurğunu, bəzən kədər şairi, bəzən dövrana, haqsızlığa qarşı çıxan söz-sənət adamından bəhs etmək istəyirəm. 2022-ci ildə ölkə Prezidentinin sərəncamı ilə anadan olmasının 190 ili zəfərli ölkədə qeyd olunan Xurşidbanu Natəvandan səhbat açmaq istəyirəm.

Doğulduğu ata-baba yurduna-Şuşasına 30 il işgal altında qalan, qəbri, məqbərəsi dağıdılan, sümükləri yağı düşmən tərəfindən oğurlanan, həmyeriləri doğmasından qoparılan, bütün tarixi, mədəniyyət abidələri məhv edilən bir şəhərin qızından- Natəvandan. Bir də azad olunan yurdunda bu gün ruhu azad dolaşan, məqbərəsi bərpa olunan Şuşa gözəlindən, poeziyası ömrünün akordlarına çevrilən ilk azərbaycanlı şairədən danışmaq istəyirəm.

Sarayın tək incisi

Qarabağın sonuncu xanı Mehdiqulu xan tək övladına anası Xurşidbanunun adını vermişdi. Xan nəslinin sonuncu vərəsesi Xurşidbanu tək övlad olduğunu üçün sarayın tək incisi

çağırılırdı. Yaxşı tərbiyə görən bu qız yaxşı da təhsil almışdı. Ərəb, fars dillerini mükəmməl öyrənməsi onun ədəbiyyatımızın klassiklərini oxumasına şərait yaratmışdı. Qasim bəy Zakir, Mirzə Camal Cavanşir Qarabağı, Mirzə Adıgözəl bəy Qarabağı, Əhməd bəy Cavanşir kimi qohumlarının ruhu şeir üstə köklənən bu qızın şair kimi formalaşmasında xüsusi əməkleri olmuşdu.

Şuşanın bənzərsiz təbətət gözəllikləri isə sən demə bu Şuşa gözəlinin ruhunu zamanla oxşayacaqdı. Bu oxşamalarla o, gözü önündəki gözəllikləri misralayıb gözəl sənət əsərləri meydana çıxarıcaqdı. Belə də oldu. Şairənin təbəti vəf edən şeirlərinin leymotivini məhə Şuşanın ecazkar təbəti təşkil edir. Xurşidbanu özü tək inci idi, özü kimi də ölməz, həmişəyəşar incilər yaradı. Bu gün də dəyərli, oxunaqlı, oxuduqca insanı düşündürən incilər...

Elin "Xan qızı"

Sarayın tək incisi məxsus olduğu elin di-

Xurşidbanu Natəvan: 273 yaşlı Şuşamızın 193 yaşlı qızı

elə adına artıracağdı təxəllüse çevriləcəkdi.

Xurşidbanu Natəvan poeziyasına dairənən o, hər misrasında vüsala yetməyən, sevdiyinə qovuşmayan bir qadın obrazı kimi canlanır gözələr öündə... Xan qızı hesab edib, hər istəyinə çatar deye sandığımız qadının bir qədər də ömründən perik düşən

sevdasından danişaq...

Sən qeyrilər ilə üns tutdun, bilməm niyə yarıni unutdun...

Bu, ayrı-ayrı misralarda Natəvanın ömrə kitabının səhifələrinə çevrilib. Hər misra onun xoşbəxtliyə, sevməyə, sevilməyə can atmasından, hər dəfə də elinin boşça çıxmışından danişir. Sənki məhəbbət Natəvan üçün bağçadakı tikanlı qızılığlıdır. Her elini atıb qoparmaq istəyəndə, elinə batan tikanların arasından süzen qandır.

Deyirlər, poeziya o zaman təsireddi olur ki, o, içdən gələn hissələrlə yazılır. İcdən gələn hissələr isə düşünürəm ki, o zaman təsiri olur ki, orada əlçatmayan bir hissə olur. Məhz bu zaman oxunan əsər göz yaşartmaq, ürək sızlatmaq gücüne malik olur. Natəvanın misraları kimi:

Qəm yükün çəkməkdən,
ey dil, bir dəm azad olmadım,
Hərçi cəhd etdim, nə hasıl,
yetmədim cananə mən.
-deyir şair başqa bir qəzəlində:
Mənə ki, guşəyi-çeşm ilə
bir nahən baxdım,
Tez öldürən mənə bu
mehnəti-nalən, getmə!
-deyir.
Nə oldu bülbüle kim, qıldı gülsitan tərkin?
Unutdu güllərini, etdi aşıyan tərkin.
-misraları ilə öz halını ifadə edir.
Ve yaxud da:
Vüsəle yetməyi bən zarü Natəvan qaldım,
Edib felek yenə həsret o mehcəmale mən.
-deyir.

Hicran edibdir könlümü bərbad, ağlaram...

Nicran Natəvanın könlünü bərbad etmişdi. O, gizli ağlayırdı, göz yaşlarını hamidan saxlayırdı. Onun göz yaşları gəncliyin ilk illərindən axırdı. Lakin çarizm Qarabağda xanlığın davam etdirilməsinə son qoyduğu kimi, Xurşidbanunun da həyatına müdaxilə edəndə, onu öz maraqları naminə seçdiyi adamlıa evlənməyə vadar edəndə, ta dayanmadı. Evlənməyə məcbur oldu, dünyaya övladlarını da getirdi. Lakin əri Xasay xan Uşmiyev onun üzündə gülüş ola bilmədi. Şuşasından aralı qalan könlü yaralı quş tək qanadlandı, lakin uça bilmədi. Bu qəlb nisgillə doldu, nicran çəkdi. Bu isə həssas şair qəlb üçün nə demekdir, aydındır.

Yanar çün Natəvan xəstə, müdəm ol atəsi-qəmdən, Səbur ol, eyle adət şiveyi-ustad, pərvanə! misraları şairənin taleyindən şikayəti deyildimi?..

Düşmənimdir, bilməzəm kim, netmişəm dövrənə mən

Birinci evliliyi uğursuz olan Natəvan Şuşaya qayıdır. İkinci dəfə rəyyət içərisindən olan şuslu bir nəfərlə aile qurur ki, bu da bəyləri çox qəzəbləndirir. Bu səbəbdən ömrünün sonundək töhmətləndirilir. İkinci evliliyində də övladları dünyaya gelir. Lakin həyatın bir-birinin ardınca vurduğu sillələrdən özünü kimsəsiz, zəif hiss edir. Sənki həyat Xan qızından öz çevirmişdi. Bir anlıq xoşbəxtliyə ona çox göründü. Bu aralar əziz övladını-oğlunu da itirə şairə dövrandan şikayət edir: nə eləmişəm, görəsən dövrənə, bilmirəm ki... Övladının itkisi onu üzür, qəlbini sıxır, göz yaşlarını sel edir:

Yanar canım, oğul,
daim sənin nari-fəraqında,
Necə pərvanələr hər
dəm yanar şəmin ayağında-
deyin şaire
Qalıbdır Natəvan nalan,
gecə-gündüz olur giryən,
Onun yox dərdində dərman,
neçin gəlməz, neçin gəlməz?
misraları ilə ahu-zar edir.

Bütün keyfiyyətləri ilə qəlbərdə yaşayış şairə

Həm böyük bir xanlığa məxsusluğu, həm həssas bir lirizmə malikliyi, həm gözəl xanlılığı, mehribən analığı, həm də xeyriyyəciliyi ilə ədəbi tariximizin bir parçası, ilk azərbaycanlı şairə qadını olan Xurşidbanu Natəvan xalqımızın qəlbində özüne ele bir qala ucaltmışdır ki, 193 ildir, sevənləri həmin qalanın zirvəsində onu yaşıdır, əzizləyirler. Xurşidbanu Natəvanın 190 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamında deyildiyi kimi: Xurşidbanu Natəvan Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində diqqətəlayiq yer tutan söz ustalarındandır. İncəsənətin ayrı-ayrı növlerinə dərindən bələd olan sənətkar Şərq poetik ənənələrinə sədəqətə yazışdır, mənəvi saflığa çağırın ve insana məhəbbət, həqiqətə inam hissi aşılan, zərif lirizmə malik və parlaq bədii boyalarla zəngin bir ərs qoyub getmişdir. Onun başçılıq etdiyi ədəbi məclis öz ətrafında dövrün qabaqcıl ziyalılarını toplamış və Qarabağ ədəbi mühitinin inkişafına güclü təsir göstərmişdir.

Bəlkə də bu sevgi onun heç də razı qalmadığı dünyasından yeganə təsəllisidir.

Mətanət Məmmədova